

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh42084>

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 09.03.2020
Kabul Tarihi: 23.05.2020
On-line Yayın: 25.06.2020

Article Type: Research article
Submitted: 09.03.2020
Accepted: 23.05.2020
Published Online: 25.06.2020

Atıf Bilgisi / Reference Information

Pekcoşkun Güner, S. (2020). Kuram Öncesi Dönemde Çeviri Yaklaşımları. *Journal of History School*, 46, 1799-1821.

KURAM ÖNCESİ DÖNEMDE ÇEVİRİ YAKLAŞIMLARI

Sevda PEKCOŞKUN GÜNER¹

Öz

Çevirmenler, tarih boyunca kaynak metne sadık kalarak erek metinde orijinal metnin dokusunu ve yazarın biçimini yansıtmak ya da erek yazın dizgesinde "yabancı" olarak karşılanmayacak ifadeler kullanarak, çeviriye erek kültürün özelliklerini yansıtmak arasında bir tercih yapmak durumunda kalmış, çevirisinde hangi odağa ağırlık verdiğini mümkün olduğunca gerekçelendirmeye çalışmıştır. Kuram öncesi dönemde çeviri hakkında söz söylemiş olanların erek ve kaynak odaklılık konusundaki düşüncelerinin bütüncül bir yaklaşımla ele alınması, hem bu kavramların tarihsel süreç içinde algılanışları ile ilgili bilgi sahibi olmamızı sağlayacak; hem de genel olarak çeviri etkinliğinin tarihsel gelişimini daha açık bir şekilde görmemize katkı sunacaktır. Bu çalışmanın amacı, yazınbilim alanında çeviride benimsenen, bugünün çeviribilim terimleriyle, kaynak ve erek odaklılık yaklaşımlarının izini sürmektir. Çalışmanın genel kapsamını yazınbilim alanında kaynak ve erek odaklılık kavramlarının art ve eş süremlilik olarak incelenmesi oluşturmaktadır. Söz konusu dönemlerin konuyla ilgili genel yaklaşımlarını daha iyi anlamak amacıyla, yalnızca yazar ve şair kimlikli çevirmenlerin ya da çeviri işiyle uğraşanların görüşlerine yer verilmemiş, söz konusu dönemleri çeviri yaklaşımlarıyla etkilemiş ve yönlendirmiş olan diğer düşünür ve öncülerin görüşlerinden de bahsedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çeviri Tarihi, Kaynak Odaklı Çeviri, Erek Odaklı Çeviri, Çeviri Kuramı.

¹Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Fen – Edebiyat Fakültesi, Mütercim – Tercümanlık Bölümü, İngilizce Mütercim-Tercümanlık Anabilim Dalı, sevdapecoskunguner@klu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-2750-3217

Translation Approaches in Pre-Theoretical Era

Abstract

Throughout history, the translators have had to make a choice between loyalty to the source text while reflecting the pattern of the original text in the target material and the style of the author, or to reflect the characteristics of the target culture as much as possible by using expressions that would not be regarded as "foreign" in the target literary polysystem. Also, the translator has tried to justify his/her procedure about which approach s/he has chosen during the translation process. Addressing the thoughts about target and source-orientedness of those who have spoken about translation in the pre-theoretical period with a holistic approach will enable us to have information about the perception of these concepts within the historical process; and it will contribute to see the historical development of translation activity more clearly. The aim of this study is to trace the source and target-oriented approaches in today's terms adopted in the translation process within the field of literature. The general scope of the study is to examine the concepts of source and target-orientedness in the field of literature in a synchronic and diachronic way. In order to understand the general approaches of these periods on the subject better, not only the views of the translators with the identity of an author and poet or those who are engaged in translation have been stated, but also the views of other thinkers and pioneers who have influenced and directed these periods through translation approaches have been mentioned.

Keywords: Translation History, Source-Oriented Translation, Target-Oriented Translation, Translation Theory.

GİRİŞ

Çeviri, toplumlar ve bireyler arası iletişimin bir gereği olarak tarih boyunca var olmuştur ve var olmaya devam edecektir. Çeviri, farklı kültürleri tanımak, söz konusu kültürlerin değer yargılarından, normlarından ve yaklaşımlarından haberdar olmak için gerekli olan bir etkinliktir. Çeviri etkinliğiyle yabancı yazın dizgelerine ait olan yapıtlar ulusal dizgeye katılır ve böylece çeviri, toplumların kültürel, toplumsal, yazınsal ve ideolojik gelişimine katkı sağlar. Çeviri eserler, ulusların yazın dizgelerine giriş yaparak ulusal dizgenin gelişmesini sağlar ve tanıttığı yeni yazınsal türler, yaklaşımlar ve biçemlerle özgün yazarlara yeni yapıtlar üretmeleri konusunda öncülük edip özgün edebiyatın çeşitliliğine katkıda bulunur. Toplumları yeni kültürlerle ve farklı dil dizgelerinde yer alan eserlerle tanıştıran çeviri etkinliği, ulusların uygarlaşmasında etkin rol oynar.

Akşit Göktürk'e göre, tarihte birçok uygarlığın aydınlanma dönemi çeviriyle başlamıştır ve toplumların sanat, bilim ya da düşünce alanlarındaki yaratıcılığı, açık ya da dolaylı olarak çeviriyle beslenmiştir (2004: 15). Ancak,

Kuram Öncesi Dönemde Çeviri Yaklaşımları

toplumlar arasında iletişimin sağlanması için olmazsa olmaz olan çeviri, yüzyıllar boyunca yalnızca uygulama alanıyla sınırlı kalmış; çevirinin bir bilim dalı olarak kendini göstermesi yirminci yüzyılda mümkün olabilmiştir. Çeviriyi karşımıza ilk kez bir bilim dalı olarak çıkararak kuramcı Eugene Nida'dır ve 1964 yılında kaleme aldığı *Towards a Science of Translating* adlı kitabında Kutsal Kitap'ta yer alan çeviri sorunlarını incelemiştir (Yazıcı, 2005: 16). Çeviribilim ve inceleme alanlarıyla ilgili ilk kez bir görüş dile getiren ise James Holmes olmuştur. 1972 yılında Kopenhag Uygulamalı Dilbilim kongresinde sunduğu bildirisiyle çevirinin başlı başına bir disiplin olduğunun ve diğer bilim dalları gibi uygulamalı ve kuramsal alana sahip olduğunun altını çizmiştir (Yazıcı, 2005: 17). Holmes'un kaleme aldığı *On The Name and Nature of Translation Studies* (Çeviribilimin Adı ve Doğası Üzerine) adlı eseri disiplinin gelişmesinde ve "çeviribilim" adının kabulünde bir mihenk taşı niteliğindedir. Holmes'la birlikte, çeviri o döneme kadar bağlı kaldığı yaklaşımlar ve dilbilim tipolojilerinden uzaklaşarak bir bilim dalı olarak karşımıza çıkmış ve çeviri kuramları 1980 sonrasında daha büyük bir ivmeyle üretilmeye başlanmıştır. Ancak, bu döneme kadarki süreçte çeviri işiyle uğraşan, çeviriye kafa yoran, uygulamalı alanda çaba gösteren, çeviri deneyimlerini ve yaklaşımlarını paylaşarak 1980 sonrası çeviri kuramlarının gelişimine de katkı sağlayan çevirmenlerin emeği yadsınamaz.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısına kadarki dönemde salt "çevirmen" kimliğiyle çeviri işiyle uğraşan bireylerden ziyade "yazar-çevirmen" ya da "şair-çevirmen"lerle karşılaşırız. Çeviri deneyimlerini okurla paylaşan bu çevirmenlerin ifadelerinde, çeviriye ilişkin görüşlerine rastlamak mümkündür. Tarih boyunca çeviriye ilişkin tartışmaların ve yaklaşımların önemli odak noktalarından biri, tıpkı günümüzde olduğu gibi, "kaynak-odaklılık" ve "erek-odaklılık" ikilemi olmuştur.

Tarihte çeviriye ilişkin ilk görüşler, milattan önceki yüzyıllara kadar uzanmaktadır. Çeviri konusunda görüş bildiren ve yaklaşımlarında erek ve kaynak odaklılıkla ilgili kuramsal ipuçları bulunanların başında Cicero ve Horatius gelir. Dolayısıyla erek ve kaynak odaklılık ekseninde izini süreceğimiz çeviri yaklaşımları serüvenini antik döneme kadar dayandırabilmemiz mümkündür.

Antik Dönemde Çeviriye Bakış

Romalı hatip, siyaset adamı ve filozof Marcus Tullius Cicero (İÖ. 106-43), İÖ. 55 yılında kaleme aldığı *De Oratore* (On the Orator; Hatip Üzerine) adlı eserinde çeviri sorunlarını ilk kez dile getirmiştir. Cicero, eserinde iki kavramdan

bahseder. Bu kavramlar, *ut interpres* (çevirmen gibi), *ut orator* (hatip gibi) ifadeleridir. *Ut interpres* aslına sadık çeviriyi öngörürken, *ut orator* sadakatle birlikte metnin hedef kitle üzerindeki etkisini de düşünerek çeviri yapmayı öngörür (Yazıcı, 2005: 34). Buradan hareketle, çevirmenin metni "çevirmen gibi" ele aldığında, çevirisini mümkün olduğunca orijinal metnin içerik ve yapısına uygun olarak yapacağını, "hatip gibi" ele aldığında ise kendi okurları ve kendi kültürü için okunabilir ve kabul edilebilir yeni bir metin üretme gayreti içine gireceğini söyleyebiliriz. Zira "hatip", konuşmacı, kitleye hitap eden kişidir ve hedef kitlesini etkilemek için onlara yabancı ya da garip gelmeyecek ifadeler kullanmalıdır. Cicero, *De Oratore* adlı eserinde şöyle demektedir:

Saygıdeğer Yunanlı hatiplerin konuşmalarını aldım ve serbestçe çevirdim. Şu sonuçlara vardım: Elimdeki metne Latin biçimi kattığımda yalnızca kulağımıza hoş gelen en iyi ifadeleri kullanmakla kalmadım; aynı zamanda Yunanca metindekilere özdeş yeni ifadeler türettim ve yeni metin bizim insanlarımız tarafından uygun görülerek tamamıyla kabul edildi (akt. Lefevere, 2003: 47).

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı gibi, Cicero'nun önceliği kendi okur kitlesi, yani Romalı okurlardır. Erek okur için anlaşılabilir ve onaylanabilir bir metin üretme kaygısı çeviri anlayışının temelini oluşturur. Buradan Cicero'nun "hatip gibi" çeviri yaptığı sonucuna varılabilir. Cicero'nun çeviri yaklaşımını biçimlendiren etmenin ise kendi çeviri deneyimleri olduğu söylenebilir. Böylece uygulamadan kurama giden Cicero, kendi çeviri sürecinden yola çıkarak çeviri yaklaşımlarını okurla paylaşmıştır.

Dönemin önemli Romalı şairlerinden Quintus Horatius Flaccus (İÖ. 65-8) da çeviri üzerine söz söylemiştir. Cicero gibi, Horatius için de temel sorun çevirinin sözcüğü sözcüğüne (*verbum de verbo*) mi yoksa anlamına göre (*sensum de sensu*) mi yapılması gerektiğidir. Horatius, *Ars Poetica* (Art of Poetry; Şiir Üzerine) adlı eserinde şöyle demektedir:

Aşına olduğunuz bir konuyu eskimiş yöntemlerle ele almadığınız, bir köle gibi özgün metnin sözcüğü sözcüğüne çevirisini yapmadığınız, yazara öykünerek sizi utandıracak zorluklar içine girmedığınız veya kendinize koyduğunuz birtakım kurallar nedeniyle kendinizi bir kördüğüme sürüklediğiniz sürece, izlek sizin kendi eseriniz olabilir (akt. Bassnett, 2005: 51).

Horatius'un bu ifadesinden yola çıkarak sözcüğü sözcüğüne çeviriyi benimsemediğini, yazara tam anlamıyla sadakati ikinci plana attığını söyleyebiliriz. Horatius, kendi okurunu önemsemekte, hatta "kendi eseriniz

olabilir" ifadesiyle çevirmeni ikinci bir yazar gibi görmektedir. Horatius'un Cicero gibi "serbest" çeviriyi benimsediği yorumu da yapılabilir. Yaklaşımlarından hareketle, Cicero ve Horatius'un ereğe yönelik çeviri yaklaşımını daha fazla benimsedikleri söylenebilir. Cicero ve Horatius'un birer hatip olmalarının ve sanatsal kişiliklerinin bu yaklaşımda payı olduğu söylenebilir. Romalı okurlara ve dinleyicilere hitap ederek onları etkilemeyi amaçlayan Cicero ve Horatius'un erek kitleyi ön plana koyarak sahip oldukları hitabet gücünü çevirilerinde de yakalamaya çalıştıkları düşünülebilir. Cicero ve Horatius elbette kaynak metni ve dizgesini reddetmez; ancak erek okur kitlesini de dikkate alarak iletiyi aktarmayı yeğler.

Hatip ve avukat Marcus Fabius Quintilianus (İS. 35-96) ile din adamı ve çevirmen Hieronymus'un (Saint Jerome) (İS. 345-419/420) (Lefevere, 2003: 47-48) çeviri yaklaşımları açısından Cicero ve Horatius'un izinden gittiği söylenebilir. Quintilianus, *Institutio Oratorio* (Guide to Rhetoric; Hitabet için Kılavuz) adlı eserinin önsözünde şu sözleri dile getirir:

Çeviri yaparken kullandığımız kelimeler kendi sözcüklerimizdir ve en iyilerini seçme şansımız vardır (...) İfadeleri kendimize göre kurgulayıp, onları çeşitlendirebiliriz; çünkü Romalıların kendilerini ifade ediş biçimleri elbette Yunanlılardan farklıdır (akt. Lefevere, 2003: 47).

Quintilianus, bu sözleriyle erek kitleyi (Romalılar) dikkate aldığını ve anlama göre çeviri yaptığını belirtir. Hieronymus ise *Letter to Pammachius*'ta (Pammakyus'a Mektup) yaklaşımını şu sözlerle dile getirir:

Sözcüklerin dizilişinin bile başlı başına bir giz olduğu kutsal kitaplar hariç Yunanca metinleri sözcüğü sözcüğüne çevirmediğimi, anlamı aktardığımı kabul ve itiraf ediyorum. Cicero, bu yaklaşımda öncüm olmuştur (akt. Lefevere, 2003: 48).

Tıpkı örnek aldığı Cicero gibi, Hieronymus da anlamına göre çeviriyi yeğlemiş ve erek dizgenin sözdizimsel yapısına uygun çeviri yaptığını belirtmiştir. Ancak, Cicero çevirilerinin hemen hepsinde anlamın özgürce aktarılmasını savunurken, Hieronymus, dindışı metinlerde anlamına göre çeviriyi, kutsal metin çevirilerinde ise sözcüğü sözcüğüne çeviriyi savunmaktadır. Göktürk'ün belirttiği gibi *Pammakyus'a Mektup*, çeviri yaklaşımının metin türüne göre değişebileceğini öngören tarihin ilk çeviri kuramı olarak kabul edilebilir (2004: 18).

Antik döneme çeviri yaklaşımları açısından damgasını vuran isimler Cicero, Horatius, Quintilian ve Hieronymus'un temel kaygılarının orijinal metnin

anlamını çeviri metne aktarmak ve kendi okurlarının anlayabileceği bir çeviri metin sunmak olduğu söylenebilir. Dönemin çevirmenleri çeviri ediminden kurama gitmiş ve anlamın kaybolacağı düşüncesiyle sözcüğü sözcüğüne çeviriyi reddetmiştir. Antik dönemde "sadakat" kavramının, kaynak metnin sözdizimine değil, anlama bağlılığa karşılık geldiğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla temel kaygı da özgün metin iletisini erek metne yansıtmaktır. Sonuç olarak, çevirilerin tam anlamıyla erek odaklı olmasa da erek okur ya da dinleyicinin beklentilerine yönelik yapıldığı söylenebilir.

Orta Çağ ve Rönesans Dönemi Görüşleri

Kaynak metne sadakat mi yoksa çeviri okuru için yeni bir metin üretmek mi sorularına yönelik çözüm arayışı bu dönemde de devam etmiştir. Çevirinin anlamına göre mi yoksa sözcüğü sözcüğüne mi yapılması gerektiği de sorulan sorular arasındadır.

İngiliz din ve bilim adamı Roger Bacon (1220-1292) çeviri yaklaşımını *De linguarum cognitio* (On the Knowledge of Languages; Dil Bilgisi Üzerine) adlı eserinde şöyle dile getirmektedir:

(...) Kutsal metinler Yunanca ve İbraniceden çevrilmekte, felsefe metinleri de bu iki dilin yanında Arapçadan çevrilmektedir. Ancak bir dilin karakteristik özelliklerini diğer dile tamamen yansıtmak mümkün değildir; çünkü bir takım deyimsel ifadeler aynı dili konuşan insanlar arasında bile tıpkı Fransızcada olduğu gibi farklılık gösterir (...) Bu nedenle Hieronymus en iyi çeviri yöntemini şöyle açıklar: 'eğer biri dilin çeviri sürecinde değişmeyeceğini savunuyorsa, ona Homeros'u Latinceye sözcüğü sözcüğüne aktarmasını önerin. Sözdiziminin ne kadar anlamsız bir hal aldığı ve en güzel şiirlerin sesinin nasıl kesildiğini görecektir' (...) Bu durumda hiçbir Romalı okur felsefe metinleri ya da kutsal yazıları, çevrilen dili bilmedikleri sürece gerektiği gibi anlamayacaktır (akt. Lefevere, 2003: 49-50).

Buradan da anlaşılacağı üzere, Bacon anlama göre çeviriyi tercih etmektedir. Çeviride kayıplar sorununa dikkat çeken Bacon, Hieronymus'a atıfta bulunarak tarafını belli etmiş, çeviri sürecinde sözdizimsel kayıpların mutlaka olacağını, bunun diller arasındaki farklılıklardan ileri geldiğini ve sözdizimsel yapıya sadık kalarak erek okur tarafından anlaşılacak bir metin üretmektense anlamı aktarmaya çalışmanın gerekli olduğunu öngörmüştür. Hieronymus'un din dışı metinlerin çevirisinde uyguladığı yöntemi benimseyen Bacon'un

Kuram Öncesi Dönemde Çeviri Yaklaşımları

yaklaşımındaki sadakat, metnin sözdizimine ya da yapısal özelliklerine sadakat değil anlama sadakattir. Bu yaklaşım, Bacon'un erek okur kitesini göz ardı etmediğini ve okunabilir yeni bir metin üretme gayretinde olduğunu göstermektedir.

Rönesans dönemi Avrupa'sına bakıldığında ise "sözcüğü sözcüğüne çeviri" ve "kaynak odaklı yaklaşımlar" da dikkat çeker. Alman hümanist Niklas von Wyle (1410-1478) *Translatzen* adlı eserinin önsözünde çevirilerinde uyguladığı yöntemi "her bir sözcüğün yerine başka bir sözcük koyma" olarak açıklar (Kızıltan, 2001a: 80). Anlamdan vazgeçmek pahasına da olsa yazara ve özgün sözdizimine sadakate Wyle'ın oldukça kaynak odaklı bir yaklaşım benimsediğini söyleyebiliriz.

İtalyan hümanist Leonardo Bruni'nin (1370-1444) yaklaşımı da farklı değildir. *De interpretatione recta* (The Right Way to Translate; Doğru Çeviri Üzerine) adlı eserinde şu sözleri kaleme kalır:

Var olan bir resmi yeniden çizmeye uğraşanlar resimdeki kişinin biçimini, duruşunu, yürüyüşünü, hatlarını kendilerinin değil, başka birinin yaptığı şekilde nasıl aktaracakları sorunuyla karşı karşıyadır. Çeviri için de aynı süreç işler: Çevirmen tüm aklı, ruhu ve iradesiyle kendisini yazar yerine koyar ve biçimi, duruşu, süreci, biçemi ve tüm diğer etmenleri nasıl aktarıp açıklayacağına kafa yorar (akt. Lefevere, 2003: 84).

Yazar gibi düşünmek ya da yazarı bir anlamda biçem ve anlatım açısından taklit etmek şeklinde açıklayabileceğimiz yukarıdaki yaklaşım, çevirmenin özgün metnin ve yazarın doğası dışına çıkıp kararlar almaması gerektiğini öngörmektedir. Dolayısıyla, hümanizma döneminde çeviriye dair söz söyleyen yazar ve düşünürlerin çoğu gibi Bruni de kaynak odaklı bir yaklaşımı tercih etmektedir. Ayrıca "doğru" çevirinin de sınırlarını çizmektedir. Ancak, dönemin Alman hümanist ve İncil çevirmeni olan Martin Luther (1483-1546) kutsal yazıların çevirisinde bile daha özgün bir çevirinin taraftarıdır ve Hieronymus'un kutsal metin çevirileri için önerdiği "sözcüğü sözcüğüne çeviri" yöntemini reddeder. Luther, *Sendbrief vom Dolmetschen* (Çeviri üzerine Açık Mektup) adlı yazısında kendisini aşırı özgün çeviri yaptığı konusunda eleştirenlere yanıt verir:

İsa Peygamber konuştuğunda: 'ex abundantia cordis os loquitur' (Matth. 12, 34). Eğer eşeklere sorarsam, bana harfleri çıkarıp söyle çevirirler: Kalbin taşıdığı yerde insan konuşmaya başlar. Söyle bana: Bu nasıl bir Almanca? Hangi Alman bunu anlar? Kalbin taşması nasıl bir şeydir ki? Bunu hiç kimse böyle söylemez (...) Çünkü 'evin

taşması', 'kapının taşması', 'koltuğun taşması' gibi ifadeler olmadığı gibi, 'kalbin taşması' gibi bir ifade de yoktur. Evdeki ana ve sıradan bir adam şöyle söyler: İçindeki sıkıntıyı ancak konuşarak atarsın. Bu her zaman bulmak için çabaladığım, ama ne yazık ki bazen ulaşamadığım doğru Almancadır. Nitekim Latince harfler, iyi Almanca konuşulmasını büyük ölçüde engellemektedir (akt. Stolze, 2013: 25).

Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı gibi, Luther, çağdaşlarıyla karşılaştırıldığında daha "serbest"; dolayısıyla da sözdizimine değil, anlama odaklanan bir çeviriden yanadır. Özgün metindeki sözcüklere körü körüne bağlı kalan çevirmenleri eleştirir ve temel kaygısının kendi okuruna yani "Almanlara" okunabilir bir metin vermek olduğunu belirtir. Bu anlamda çeviride "yabancı" değil "yerli" ifadeler kullanılması gerektiğini öngörür.

Çeviride "Almancalaştırma" kavramını öneren de Luther'dir. Çeviri, ancak bu şekilde anlam odaklı ve serbest olur (Stolze, 2013: 25-26). Esas olan erek toplumun rahatlıkla anlayabileceği bir metin üretmektir. Dolayısıyla Luther'in ereğe yönelik çeviriyi uygun gördüğünü söyleyebiliriz. Fransız hümanist Etienne Dolet (1509-1546) ise çevirmenlere yol göstermek amacıyla *La maniere de bien traduire d'une langue en autre* (Bir dilden diğer dile iyi çevirinin yöntemi) adlı çalışmasında iyi çeviri için şu kriterlere uyulması gerektiğini vurgular:

1. Çevirmen özgün yazarın ne demek istediğini, içlemi ve anlamı, tam olarak anlamalıdır. Çevirmen anlaşılması güç noktalara açıklık getirme özgürlüğüne sahiptir.
2. Çevirmenin kaynak dil ve erek dil üzerinde tam bir hakimiyeti olmalıdır.
3. Çevirmen, sözcüğü sözcüğüne çeviriden kaçınmalıdır.
4. Çevirmen, günlük dilde kullanılan konuşma biçimlerini kullanmalıdır.
5. Çevirmen, çevirisinde doğru titremi verebilmek için sözcükleri doğru bir biçimde seçmeli ve düzenlemelidir (akt. Bengi, 1993: 27).

Bu alıntıdan hareketle, Dolet'nin öncelikle erek okur beklentilerini dikkate aldığı söylenebilir; çünkü Luther gibi sözcüğü sözcüğüne çeviriden kaçınılmasını ve çeviride günlük dilin kullanılması gerektiğini söylemektedir. Ancak, Bengi'ye göre Dolet'yi kaynak odaklı kutba yaklaştıran ifade, çevirmenin titremi "doğru" verebilmesi için çaba sarf etmesi gerekliliğidir. Çevirmene tanıdığı özgürlük de

Kuram Öncesi Dönemde Çeviri Yaklaşımları

metnin çeviriye doğru aktarılması içindir ve bu yaklaşım süreci yönlendirme amaçlı ve kuralcı olduğundan kaynak odaklıdır (1993: 28).

Edmond Cary, Rönesans dönemi Avrupa'sında çevirinin devlet tekelinde ve dini bir mesele olduğunu belirtir. Bu koşullar altında, bir çevirmen çevirisinde kullandığı bir ifade ya da tümce nedeniyle kolayca cezalandırılmaktaydı. Örneğin, Wyatt (1503-1542) ve Surrey (1517-1547)'in Petrarch'tan yaptıkları şiir çevirileri, kaynak metinde birtakım değişikliklere gittikleri gerekçesiyle edebiyat eleştirmenleri tarafından çeviri değil "uyarlama" olarak kabul edilmiştir (Bassnett, 2005: 62-63). Bu örnekten hareketle, dönemin şartları ve genel çeviri anlayışının çevirmenlerin yaklaşımlarını etkilediği ve bu nedenle dönem içinde genellikle kaynak odaklı ve kural koyan bir yaklaşımın benimsendiğini söyleyebiliriz.

XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Çeviriye Bakış

İngiliz şair ve çevirmen George Chapman (1559-1635), çeviri yaklaşımları konusunda yorumlar yaparak çevirmenleri yönlendirmeye çalışmıştır. Chapman, genellikle Homeros çevirileri yapmıştır. *İlyada* çevirisinin önsözünde çevirmenin uygulaması gereken yöntemleri şöyle açıklar:

1. Çevirmen, sözcüğü sözcüğüne çeviriden kaçınmalıdır.
2. Özgün metnin tinini yakalamaya çalışmalıdır.
3. Farklı versiyon ve yorumları dikkate alarak çeviriyi sağlam bir temele oturtmalı ve başıboş çeviriden kaçınmalıdır (akt. Bassnett, 2005: 61).

Chapman, çevirmeni yönlendirici ilkeler sunmakta, kural koyucu bir yaklaşım izlemektedir. Sözcüğü sözcüğüne çeviriden kaçınmak gerekse de, asıl olan özgün metindir ve ana amaç metnin "ruhunu" çeviride yansıtmaktır.

17. yüzyılda çeviri üzerine söz söyleyen ve en çok dikkat çeken isim, İngiliz şair, çevirmen ve eleştirmen John Dryden (1631-1700)'dir. Dryden, 1680 yılında çevirisini tamamladığı *Ovid's Epistles*'in (Ovid'in mektupları) önsözünde üç çeviri yönteminden söz eder. Bu yöntemlerden ilki, sözcüğü sözcüğüne çeviri ya da birebir çeviridir (*metaphrase*). İkinci yöntem, anlama göre çeviri (*paraphrase*); üçüncü yöntem ise taklit ya da uyarlamadır (*imitation*). Horace'ın *Art of Poetry* (Şiir sanatı) adlı eserini, Ben Johnson birebir çevirmiştir. Edmund Waller ise Virgil'in destansı şiirlerini anlama göre çevirmiştir; yani yazarın sözcüklerine üst düzeyde sadık kalmamış, ancak değişikliğe de gitmemiştir. Abraham Cowley, Pindar'ın iki şiirini uyarlama yöntemiyle çevirmiş; yani eseri

sadece başlangıç noktası olarak görmüş ve yazarla ayrılıklara düşerek özgür davranmıştır (Schulte ve Biguenet, 1992: 17).

Dryden'a göre ideal yöntem anlama göre çeviri yöntemidir. Uyarlama, çevirmenin kendini göstermesi, ifade etmesi için en geçerli yöntemdir; ancak ölmüş olan yazarın anısına ve ününe yapılacak olan bir hakarettir. Uyarlama ile yapılan çevirilerin, artık yazarın eseri sayılamayacağını savunan Dryden, bu yöntemle yeni birimler üretildiğini; yani çevirinin, orijinal yazar ve eserden gelen sözcükleri ve düşünceleri yansıtmadığını düşünür. Dryden'ın bu görüşleri özgün metne, yazara ve metnin anlamına sadakati ön planda tuttuğunu gösterir. Dolayısıyla, Dryden'ın anlama sadakat ekseninde gelişen yaklaşımı kaynak odaklıdır ve çeviride yapılacak herhangi bir değişikliği yazara veya anısına büyük saygısızlık olarak görür.

Dryden, şiirin çevrilebilirliğiyle ilgili görüşler de sunmuştur. Dryden'a göre şiiri ancak sanatsal yeterliliği olan, iki dili çok iyi şekilde bilen, yalnızca şairin dilini değil, düşünce ve anlatımını da anlayabilen, yani şairi diğer şairlerden ayıran özelliklerin farkına varabilmiş bir çevirmen çevirebilir. Şiirdeki sözcüklere ayrı bir özenle yaklaşılmalıdır, bu sözcüklerin değiştirilmesinin yazarı yaralayacağı düşünülmelidir. Çevirmen, sözcükler için tam karşılığı bulamasa bile, şairin biçemi ve duygusunu zedelemeyecek bir ifadeyi tercih etmelidir. Şairin duygusu ve biçemi kutsaldır; asla zarar görmemelidir (Schulte ve Biguenet, 1992). Bu düşüncelerinden hareketle, Dryden'ın kaynak metni "kutsal" bir metin olarak algıladığını ve çevirmene metin üzerinde herhangi bir değişiklik yapma hakkı tanımadığını görüyoruz. Çevirmen, yazarın düşünce ve biçimine saygı duymalı ve bunları çevirisine eksiksiz bir şekilde yansıtmalıdır. Bu da Dryden'ın kaynak odaklı yaklaşımının bir sonucudur. Sözlerinden hareketle, Dryden'ın çeviri konusunda buyurgan bir yaklaşımının olduğunu söyleyebiliriz.

Dryden'ın eleştirilerinin hedefi olan çağdaşları şair Sir John Denham (1615-1669) ve Abraham Cowley (1618-67) ise uyarlama yöntemini benimser. Bu, çağdaşlarına göre ileri bir bakış açısıdır ve Dryden'la karşılaştırıldıklarında, kaynak odaklı yaklaşımdan ve yazara ya da şaire sadakatten bir ölçüde uzaklaştıkları düşünülebilir. Çeviri sürecinde de çevirmene daha fazla özgürlük tanır. Denham, *Aeneid* çevirisinin önsözünde şöyle der:

Şiir ince bir sanattır, onu bir dilden diğerine taşırken buharlaşıp uçacaktır; eğer bu aktarıma yeni bir tını katılmazsa şiirden geriye yalnızca bir enkaz kalır (akt. Lefevere, 2003: 104).

Cowley ise *Pindar* çevirilerinin önsözünde yaklaşımını açıklar:

Pindar'ın bu şiirlerinde uygun gördüğüm kısımları aldım, bazı yerleri attım ya da eklemeler yaptım. Amacım hiçbir zaman Pindar'ın ne dediğini, tarzını ya da yöntemini okura tam anlamıyla anlatmak olmadı (akt. Bassnett, 2005: 66).

Cowley ve Denham'ın dönemin genel yaklaşımına göre daha "serbest" bir yöntem izlediğini, yazarın biçimini, sözcük seçimini ve metnin doğasını "kutsal" olarak görmediğini, çağdaşlarıyla karşılaştırıldıklarında çevirilerinde oldukça özgür davrandıklarını söyleyebiliriz. Bu yaklaşım aynı zamanda çevirmeni yazarın kölesi olmaktan çıkarıp, yazarla daha eşit bir konuma taşımıştır; çünkü çevirmenin kendi seçimlerini yapmasında bir sakınca görmemektedir. Dolayısıyla Cowley ve Denham, ereğe yönelik bir yaklaşım benimsemiştir.

Dryden'in çağdaşlarından olan Alexander Pope (1688-1744) ise orijinal metnin ve yazarın kutsallığına inanır. *Iliad* (İlyada) çevirisinin önsözünde çevirmenin benimsemesi gereken yöntemi açıklar:

Çevirmenin ilk büyük görevi, yazarını tam ve net bir şekilde vermektir; ifadeler ve şiirin sanatsal anlatımı çevirmenin alanına girer; ancak geri kalan her şeyi bulduğu gibi ele almalıdır (akt. Lefevere, 2003: 64).

Pope'un düşüncelerinden anlaşıldığı gibi, çevirmenin süreç içinde hareket alanı kısıtlıdır ve yazarı "eksiksiz" olarak aktarması temel koşuldur. Dolet ve Dryden'da olduğu gibi, Pope da çeviri sürecine dair kesin kurallar koyar ve buyurgan bir yaklaşım izler.

İsviçreli filolog ve yazar Johann Jacob Breitinger (1701-1776) de *Fortsetzung der Critischen Dichtkunst* (Eleştirel Edebiyat Sanatının Gelişimi) adlı eserinde çağdaşlarıyla benzer görüşleri dile getirir:

Bir çevirmenden beklenen, sağlıklı ölçütler doğrultusunda seçtiği kaynak yapıtta yer alan kavram ve tasarımları aynı düzen, aynı kapsam ve ilişkiler bağlamında ve aynı derecede güçlü bir vurguyla, kendi ulusunun kabul ettiği ve kullandığı işaretlere dönüştürmesidir. Çevirmen, kaynak yapıttaki fikirlerden doğan tasarımların okuru üzerinde bıraktığı etkiyi aynıyla kendi amaç dil okurunda da yaratmalıdır. Çeviri aslına yaklaştığı oranda övgüye değer bulunur. Bu nedenle, çevirmen kaynak yapıttan fikir, kapsam ve biçim bakımından uzaklaşma özgürlüğünü seçmeme gibi kesin kurallar koymalıdır. Bütün bunlar aynı kalmalı, yalnızca onları dile getiren işaretler değiştirilmelidir (Akt. Kızıltan, 2001b: 45).

Breitinger, böylece kaynağa yönelik, çeviri sürecinde çevirmen seçimlerini kısıtlayıcı bir yorum yapar. Çevirinin doğruluğu ve değeri kaynak metni ne ölçüde yansıttığına bağlıdır. Kaynak metin unsurları çeviride tamamen korunmalı, değişen yalnızca "dil" olmalıdır. Yazar, süreç ve kaynak odaklı düşünmektedir.

Benzer görüşler İskoç hukukçu, yazar ve akademisyen Alexander Fraser Tytler (1747-1814) tarafından da dile getirilmiştir. *Essay on the Principles of Translation* (Çeviri ilkeleri üzerine bir çalışma) adlı eserinde Tytler, çeviri ilkelerini belirler:

1. Çeviri, özgün metinde yer alan düşüncelerin tamamını vermelidir.
2. Çevirinin tarz ve biçemi özgün metindekiyle özdeş olmalıdır.
3. Çeviri, orijinal metin özelliklerini taşımalıdır. (akt. Lefevere, 2003: 128).

Tytler da Dolet ve Dryden gibi çevirmene öğütler vermiş ve ilkeler belirlemiştir. Yaklaşımı, kaynak metnin dokunulmazlığını içerir ve çevirmen orijinal tadı ve dokuyu çevirisinde yansıtmakla yükümlüdür. Dolayısıyla, Tytler'in yaklaşımı oldukça kaynak odaklıdır.

Alman romantiklerinden eleştirmen ve çevirmen August Wilhelm Schlegel (1767-1845) de özgün metnin biçiminin korunmasından yanadır. Örneğin, Dante çevirilerinde, yazarın tercih ettiği nazım biçimi olan *terza rimayı* çeviride korumuş, herhangi bir değişikliğe gitmemiştir (Bassnett, 2005: 71).

17. ve 18. yüzyılları genel olarak değerlendirdiğimizde, çevirmenlerin kendi edimlerini gerekçelendirerek kurama gittiklerini, yaklaşımlarının çevirmeni ve çeviri sürecini yönetmek yönünde kurallar koyan bir yapıda olduğunu; buna bağlı olarak da çoğunlukla kaynak odaklı kutupta yer aldıklarını; yazara ya da şaire sadakati ahlaki bir görev olarak gördüklerini ve özgün metnin karakteristik özelliklerine üst düzeyde önem vererek, ona kutsal bir metin gibi yaklaştıklarını söyleyebiliriz. Avrupa'nın farklı ülke ve kentlerinde birbirlerinden habersiz çeviri yapan çevirmenler, genel olarak benzer yaklaşımları benimsemiş, kaynağa sadık kalmış ve çeviri metni kaynağa göre ikincil konuma koymuşlardır.

XIX. Yüzyılda Çeviri Etkinliği

19. yüzyıl Avrupa'sında çeviri üzerine söz söyleyen önemli düşünürlerden biri, Romantik Dönem sonrasına damgasını vuran Alman filozof ve çevirmen Friedrich Schleiermacher'dir (1768-1834). Dinbilimsel ve

yazınbilimsel çalışmaların dışında Platon çevirisi de yapmış olan Schleiermacher, *Ueber die verschiedenen Methoden des Übersetzens* (Çevirinin Çeşitli Yöntemleri) adlı incelemesinde iki önemli soru sormuştur: Çeviri aslının diline bağlı mı kalmalıdır yoksa kendi dilinin gereklerini mi yerine getirmelidir? (Kurultay, 1985: 192). Bugünkü çeviribilim terimleriyle ifade edecek olursak, Schleiermacher'ın yanıtını aradığı temel soru çevirinin kaynak metne sadık kalarak mı; yoksa ereğe yönelik olarak mı yapılması gerektiridir.

Schleiermacher, çeviride açıklama ve uyarlama yöntemlerine karşıdır. Açıklamada dil doğal kullanımını kaybederken, uyarlamada metinde malzeme farklılığı olacağından ortaya esas metinden farklı bir metin çıkar (Kurultay, 1985: 196-7). Bu düşünceleriyle, Schleiermacher'ın çeviri sürecinde çevirmen tercihlerine bir kısıtlama getirdiğini söyleyebiliriz. Çevirinin ise iki yöntemi vardır. İlkinde, okur, yazara götürülür; ikincisinde ise yazar, okura götürülür. Schleiermacher'a göre birinci durumda, çevirmen, çevirisiyle özgün dili anlamayan okurun bu eksikliğini giderme çabası içindedir. Özgün dili bilen kendisinin, yapıttan edindiği imgeyi ve etkiyi okurda da yaratmaya çalışır ve dolayısıyla okuru, yabancı olduğu bir konuma getirerek yazarın bakış açısına ulaştırır. İkinci durumda ise, çevirmen, yazarı bir Almanmış ve Almanca yazmış gibi çevirir. Çeviri, Alman okur tarafından özgün Almanca bir metin olarak algılanır. Yazar, artık bir Alman'a dönüşmüştür (Schulte ve Biguenet, 1992: 42).

Schleiermacher'ın öne sürdüğü birinci yöntem, kaynağa sadık kalmayı ve metnin tüm tınısını çeviride yansıtmayı öngörür. Okur, yabancı öğelerle tanıştırlılacak, kaynak odaklı bir yaklaşım izlenecektir. İkinci yöntemde ise, ereğe yönelik bir yol izlenecek, çeviri mümkün olduğunca yerleştirilecek ve böylece okur, çeviriyi kendi anadilinde yazılmış bir metinmiş gibi okuyacaktır.

Schleiermacher kendi çevirilerinde ilk yöntemi tercih eder. Okuru yazara götüren çevirilerle ulusun ufku açılır; çünkü yabancı kavramlarla tanışır. İkinci yöntem ise "doymazlığa" ve "taşkınlığa" hizmet eder (Kurultay, 1985: 201). Böylece Schleiermacher, ereğe yönelik çeviriye şans tanımamış olur. Schleiermacher, çeviride "yabancılaştırma" kavramıyla, ulusal kültürün yani Alman kültürünün zenginleşmesini ve yapılanmasını amaçlamıştır. Bu açıdan, Schleiermacher'ın yaklaşımı, modern çeviri kuramcısı Lawrence Venuti tarafından öne sürülen "yabancılaştırma" yöntemine, yani "erek dilde baskın kültürel değerlerin hariç tutularak" (Munday, 2016: 225-6) gerçekleştirilen çevirileri öngören yaklaşıma bir örnektir.

Susan Bassnett, İngiliz yazar ve çevirmen Francis Newman'ın, Schleiermacher'le aynı görüşte olduğunu belirtir (2005: 73). Newman da özgün metindeki tüm karakteristiklerin çeviriye taşınmasını savunur ve metnin "daha

yabancı" olması için özel bir çaba sarf edilmesi gerektiğini söyler. Çevirmenin tarihi görevi yazara sadakattir (Lefevere, 2003: 68). İngiliz şair, eleştirmen ve çevirmen Matthew Arnold (1822-1888) ise 1861 yılında yayınladığı *On Translating Homer* (Homeros'u çevirirken) adlı çalışmasında yüzyıllardır süregelen çelişkiye dikkat çeker:

Çevirmenin orijinal metni nasıl ele alacağı konusu tartışılmaktadır. Henüz nereden başlanacağına karar verilmemiştir. Bir tarafta, çevirinin bir İngiliz'in elinden çıkmış gibi özgün bir metin tadında okura sunulması görüşünü savunanlar vardır. Bu durumda gerçek metin temel olarak ele alınır ve bizim insanımızı, orijinal okurla eşit düzeyde etkilemesi için bir şiir geliştirilir. Diğer tarafta ise, Newman gibi düşünenler vardır. Newman bu görüşü tam anlamıyla kınar ve aksini dile getirir. Orijinalde yer alan her unsur korunmalıdır ve çevirmen metni mümkün olduğunca yabancılaştırmalıdır. Böylece metni taklit ettiği unutulmayacaktır. Yaptığı farklı bir malzeme içinde bir nevi taklittir (akt. Lefevere, 2003: 68).

Yukarıdaki alıntıdan anlaşıldığı gibi, Arnold bugünün terimleriyle kaynak ve erek odaklı çeviri yaklaşımları konusunda bir fikir birliği olmadığını dile getirir. İki farklı yaklaşımı karşıt görüşler olarak açıklayan Arnold, metnin devamında çevirmene birtakım kolay uygulanabilir yöntemler sunacağını belirtir. Arnold'ın ifadelerinden Viktorya dönemi İngiltere'si yazınında çeviri yaklaşımı konusunda tartışmalar yaşandığı ve kaynak odaklı ya da ereğe yönelik çeviri bağlamında ideal bir yöntem arayışı içinde bulunduğu sonucu çıkarılabilir. Temel çelişki, yazara ve diline sadakat ile çevirinin anlaşılır ve İngiliz Edebiyatı'na ait bir eser gibi okunmak üzere yapılması yaklaşımları arasındadır.

Ancak, birçok çağdaşı gibi Arnold'ın tercihi de özgün metne saygı ve kaynak odaklılık temelinde şekillenmiştir. Çevirmen öncelikle özgün dilde yazılan metne odaklanmalıdır ve metni tam olarak çeviride yansıtmalıdır. Çeviri okuru, çeviri yoluyla böylece özgün dilde yazılmış metinle buluşmuş olacaktır (Bassnett, 2005: 75).

Sonuç olarak, Viktorya dönemi çeviri yaklaşımının genel anlamda kural koyan bir yapıda ve kaynak odaklı olduğunu söyleyebiliriz. Bu dönemde çevirmenin temel görevi, yazara sadakat çerçevesinde, özgün metnin biçem ve içeriğini çeviri metinde yansıtmak olmuştur.

Arnold ve Newman'ın çağdaşlarından Kuzey Amerikalı şair ve çevirmen Henry Wadsworth Longfellow (1807-1881) Dante'den yaptığı *Divina Comedia*

(İlahi Komedy) adlı çevirisini ele alarak çeviri üzerine görüşlerini şöyle dile getirir:

Benim kitabımın değerli olduğu tek yön kitabın Dante'nin söylediklerini aktarmasıdır (...) Dante'yi çevirirken bir şeyden vazgeçmek gerekir. Bu, çit boyunca çiçeklenmiş hanımeli gibi güzel dizem mi olmalıdır? Evet, dizemden daha değerli bir şeyi, yani sadakati, gerçeği, daha doğrusu çitin kendisini koruyabilmek için dizemden vazgeçmek gerekir. Çevirmenin görevi yazarın söylediklerini rapor etmektir, yazarın ne demek istediğini açıklamak değil. Bu, kitap üzerinde yorumda bulunan kişinin işidir. Yazarın ne dediği ve nasıl dediği, işte çevirmenin üzerinde duracağı konu budur (akt. Bengi, 1993: 29).

Çevirmenin görevi yazara sadakattir ve yazarın ne dediğini açıklamak, yani açıklama yapmak onun görevi değildir. Bu yönüyle çevirmen tercihlerini önemsemeyen ve çeviri metni özgün metinden daha değersiz gören Longfellow, kaynak odaklı kutba yaklaşır. Ancak, aynı dönemde başka bir çevirmenin görüşleri oldukça dikkat çekicidir. Ömer Hayyam'ın Rubailerini İngilizceye çeviren Edward Fitzgerald (1809-1883) E. B. Cowell'a 1857 yılında yazdığı mektupta şunları söyler:

Acemlere karşı dilediğim kadar özgür davranmak benim için zevkti. Zaten Acemler bu tarz farklılıklarla dikkat çekecek şairler değil ve tercihlerini biçimlendirebilecek çok az 'Sanat' a ihtiyaçları var (akt. Lefevere, 2003: 80).

Fitzgerald, Acemleri aşağı bir ırk olarak görür ve özgün metni geliştirmek için kendi kararlarını uyguladığını söyler. Böylece, metin "batı yazınsal geleneği" ne uydurulmuş olacaktır (Munday, 2016: 199). Lefevere, Viktorya dönemi yaklaşımının Latince ve Yunanca metinleri yüksek saygınlıkta metinler olarak ele aldığını ve Batı için bu kültürlerin prestij sahibi olduğunu, diğerlerine aynı hakkın tanınmadığını vurgular. Örneğin, Hayyam'ın rubailerindeki *legs of lamb* (koyun budu) ifadesi yeterince şiirsel olmadığı gerekçesiyle İngilizce çeviride çıkarılmıştır (Lefevere, 2003: 3-4). Fitzgerald, Roma ve Yunan kökenli yazarları çevirirken aynı serbest kararları büyük ihtimalle veremezdi. Fitzgerald'ın, dönemin İngiliz yazını normlarına göre çeviri yaptığı için ereğe yönelik bir yaklaşım benimsediğini söyleyebiliriz. Ancak bu "erek odaklılık", metnin erek kitle tarafından onaylanmasını kolaylaştırma amacından önce Batı kültürüne ait olmayan eserleri küçümsemekten ve bu eserlerin Batı yazın dizgesinin değerini düşürebileceği kaygısından kaynaklanmıştır. Bu kaygıyı yok etmek için çevirmen, bir yazar gibi davranmış ve çeviriye "şiirsel" bir nitelik katmıştır.

XX. Yüzyılda Çeviriye İlişkin Görüşler

Kuramının çıkış noktasını İncil çevirisinden alan Eugene Nida, çevrilecek olanın sadece dil bilgisel yapılar değil, belli bir içerik ve etkiyi ileten metinler olduğunu söyler. Bu nedenle, çeviri ve özgün metin arasındaki ilişkiye bakılmalıdır ve bu kez eşdeğerlik sorunu gündeme gelir. Dil yapıları birbirlerinden farklı olduğundan diller de birbiriyle özdeş olamaz (Stolze, 2013: 103). Böylelikle Nida, bütüncül bir yaklaşım dile getirir ve metnin bağlamını ele alır. Nida'ya göre iki tür eşdeğerlik vardır. Biçimsel eşdeğerlikte kaynak metnin biçimsel özellikleri çeviride korunur. Devingen eşdeğerlikte ise kaynak metinde yer alan içeriğin kaynak okur kitlesinde yarattığı etkinin aynısı çeviri metinle erek kitlede yaratılmaya çalışılır.

"Biçimsel eşdeğerlik", Schleiermacher'in yabancılaştıran çeviri yöntemini andırırken, "devingen eşdeğerlik", Luther'in Almancalaştırma yöntemine benzer (Stolze, 2013: 105). Nida'nın 1969 yılında Charles Russell Taber'le birlikte kaleme aldığı *The Theory and Practice of Translation* (Çeviri Kuramı ve Uygulaması) adlı kitabında üç adımlı bir çeviri modeli (çözümleme, aktarım, sonuç) açıklanır. Çeviri, mekanik bir eylemmiş gibi ele alınır, çevirmene kurallar ve öneriler sunulur. Bu öneriler çeviri sürecini yönlendirmeye yöneliktir. Eşdeğerlik sorunu gibi süreç odaklı kavramlar üzerinde duran kuramcılar kaynak odaklı kutba daha yakındır. Stolze, Nida ve Taber'in yaptığı "çeviri" tanımını okurla şöyle paylaşır:

Çeviri, gerek anlam gerekse biçim bakımından kaynak dilin erek dilde en iyi ve en doğal karşılığını bulmaktır (Stolze, 2013: 104).

Kaynak odaklı yaklaşımı benimseyen Nida ve Taber çeviri tarihinin önemli kuramcılarındandır. Sistematik bir çeviri yöntemi arayışı ve bunu kurama ulaştırma gayreti takdire şayandır. Nida'nın 1964 yılında kaleme aldığı *Toward a Science of Translating* (Çeviri Bilimine Doğru) adlı, çeviriyi analitik bir şekilde açıklamaya çalışan eseri de bu arayışın bir göstergesidir.

Rus dilbilimci Roman Jakobson da çeviri konusunda görüşleriyle 20. yüzyıla damgasını vurmuş bir bilim insanıdır. Diliçi çeviri (açıklama), dilllerarası çeviri (gerçek anlamıyla çeviri), göstergelerarası çeviri (dönüştürme) olarak üç çeviri yöntemi sunan Jakobson, Nida ve Taber gibi eşdeğerlik sorunsalı üzerine yoğunlaşır. Eşdeğerliği genel anlamda sözcük düzeyinde ele alan Jakobson, 1959'da yayınlanan *On Linguistic Aspects of Translation* (Çevirinin dilsel yönleri üzerine) adlı çalışmasında diller arasındaki eşdeğerlik sorunları üzerinde durur. Çevirinin mümkün olabilmesi için diller arasında eşdeğerliğin olabildiği ölçüde sağlanması gerekir. Bu yaklaşımdan hareketle, Jakobson'un eşdeğerlik sorununa

değinererek sürece odaklanmasından ve kaynak metindeki ifadelere eşdeğer erek dil ifadeleri arayışına girmesinden dolayı kaynak odaklı yaklaşıma yakın olduğu yorumu yapılabilir. Nitekim, Jakobson için şiir çevrilemezdir; çünkü şiir çevirisinde tam eşdeğerliğin sağlanması mümkün değildir:

Şiirde dilsel eşitlikler metnin kurucu ilkesi düzeyine yükseltilmişlerdir. Sözdizimsel ve biçimbilimsel kategoriler, kökler, ekler, sesbirimler ve bunların bileşenleri (ayırıcı özellikler) -kısacası dilsel kodun tüm kurucu öğeleri- karşı karşıya, yan yana gelirler, benzerlik ve aykırılık ilkesine göre bitişiklik ilişkisine sokulurlar ve böylece doğru bir anlam iletirler. Sesbilimsel benzerlik bir anlam yakınlığı izlenimi bırakır. Sözcük oyunu, ya da, bana daha kesin görünen ve daha çok uzmanlara özgü bir terim kullanacak olursak, ses benzeşmesi şiir sanatına egemendir; bu egemenlik mutlak ya da sınırlı olsun, şiir, tanımı gereği çevrilemezdir (...) Artık gelenekselleşmiş bir deyiş olan *Traduttore, traditore*'yi "çevirmen bir haindir" diye çevirmemiz gerekseydi, İtalyanca deyişi ses benzeşmesi açısından değerinden yoksun bırakırdık (Jakobson, 2012: 66).

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşıldığı gibi, Jakobson için bir şiir çevirisi yaparken temel kaygı şiirin biçimsel özelliklerinin, söz sanatlarının, sessel benzeşmelerin; kısacası şiir sanatına ait özelliklerin çeviride kaybolmasıdır. Kaynak metnin doğasında var olan bu özelliklerin çeviride kaybolabileceği fikri onu "şiirin çevrilemezliği" düşüncesine itmiştir. Yani çeviri kaynak metne göre ikincil konumdadır ve önemli olan kaynak metne biçimsel ve anlamsal açıdan eşdeğer bir çeviri metin üretmektir. Çıkış noktası özgün metindir ve çevirmenin görevi onun eşdeğerini vermektir, bu mümkün değilse, çeviri de mümkün değildir.

Ünlü Fransız şair ve çevirmen Yves Bonnefoy (1923-2016) da şiir çevirisiyle ilgili görüşlerini dile getirir. 1976 yılında *Translating Poetry* (Şiiri Çevirmek) adlı bir bildiri yayımlayan Bonnefoy, Hoyt Rogers'ın kendisiyle yaptığı röportajda şiir çevirisi ile ilgili şunları söyler:

Belli bir düzeyde ele alındığında şiirin çevrilemez olduğunu söyleyebilirim. Ancak, derine inildiğinde durum böyle değildir (...) Bir şiiri çevirme arzusu, o şiirin içinde yer almak demektir. Çevirmen kendi dilinde benzer ifadeleri yeniden yaratabilir. Asıl olan temel yansılar takip etmek değildir. Yani özgün şiirin ritmini ve veznini Fransızcada korumak değildir. Yeats'i çevirirken bağımsız kararlar aldım (...) Çeviri, bir şiiri ne kadar çok açımlar ve

yorumlarsa, çevirmeni ve çevirmenin yazardan farklılıklarını o kadar gözler önüne serer. Gerçekten sadık olmak için özgür olmalıyız (...) Bunun için çevirmenin bir şair olması gerekmez. Ancak, kendi eserleri olsaydı, çevirilerinden ayrılmaması gerekirdi².

Yukarıdaki alıntı Bonnefoy'un daha serbest bir çeviriden yana olduğunu göstermektedir. Çevirmenin görünürlüğü, şiirin yeniden yorumlanması, şiirin biçimsel ve biçimsel özelliklerinin erek metinde yansıtılma zorunluluğunun olmaması, çevirmenin ikinci yazar gibi davranarak doğal bir metin ortaya çıkarması gerektiği gibi ifadeler, Bonnefoy'un kaynak odaklı kutuptan ve yazarın biçimine tam anlamıyla sadakatten uzaklaştığını göstermektedir. Çevirmenin bir yazar gibi davranarak yaratıcı olması görüşü de çevirmene tercih şansı tanımak anlamına gelir. Çevirmen kendi tercihleriyle süreci yönetebilir. Bonnefoy, bu nedenle çağına göre daha esnek ve ereğe yönelik bir bakış açısı benimsemiştir.

Alman edebiyat eleştirmeni ve düşünür Walter Benjamin (1892-1940) de 20. yüzyılda çeviri ile ilgili önemli görüşler dile getirmiştir. Çeviride yabancılaştırma anlayışına sahip olan Benjamin, 1923 yılında yayınlanan *Die Aufgabe des Übersetzers* (Çevirmenin Görevi) adlı makalesinde bir şair olarak yazın eserlerinin çevirisi üzerine yorum yapar. Tek tek kelimelerin özelliği ve yerlerinin değiştirilemez olduğu görüşünden yola çıkarak biçimi içerikten daha çok önemsemektedir. Çeviride biçimin kaybolabileceğine yönelik kaygısını dile getirir:

Bir şiirde iletinin dışında ne yazıyorsa (ve en kötü çevirmen bile, en önemli şeyin bu olduğunu itiraf eder), genel olarak bu, ulaşılamaz, esrarengiz, "şiirsel olan" değil midir? Çevirmenin bir şeyler aktarabilmesi ancak, kendisinin de şiiri bestelemesiyle gerçekleşmez mi? (akt. Stolze, 2013: 37-38).

Şiirin biçimi ve şairin biçiminin çeviride yansıtılamayacağı görüşü Benjamin'i kaynak odaklı yaklaşıma götürür. Çevirmenin görevini yabancı metnin "bir şeyi söyleme biçimini" kendi dilinde vermesi gerektiği olarak açıklayan Benjamin, özgün metni çeviri metinden üstün tutar:

Gerçek çeviri saydamdır; yapıtın aslını saklamaz, onun saçtığı ışığı kesmez. Tersine, salt dilin, sanki kendi ortamıyla güçlenmişçesine, özgün yapıtı çok daha güçlü biçimde aydınlatmasına olanak sağlar. Bu, her şeyden önce sözdizimin sözcüğü sözcüğüne çevrilmesiyle gerçekleşir; bu yol, çevirmenin ana ögesinin tümce değil, sözcük olduğunu kanıtlar. Çünkü tümce, özgün yapıtın dili önüne dikilen

² <http://blogstaging.yupnet.org/2014/02/12/yves-bonnefoy-a-conversation-with-hoyt-rogers/>

bir duvardır, sözcüğü sözcüğüne çeviri ise sütunlu bir geçittir (Benjamin, 2012: 32-33).

Alıntıdan anlaşıldığı gibi, Benjamin, çeviri metnin aslını yansıtması için temel koşulun özgün metnin sözcüğü sözcüğüne çevrilmesi olduğunu öne sürmektedir. Böylece kayıplar olmayacak, çeviri farklı unsurlar içermeyeceğinden özgün metni saklamayacak, onun bir adım önüne geçemeyecektir. Çevirmene bir dizi öğüt veren Benjamin, çeviri sürecini yönlendirecek kurallar sunar.

Benjamin'in çağdaşı olan Amerikalı şair ve edebiyat eleştirmeni Ezra Pound (1885-1972) yazın çevirisine yönelik iki yöntem dile getirir:

Kendi içinde derinliği olan bir şiirin çevirisi iki şekilde yapılabilir: Şiir, çevirmenin anlatımından oluşan yeni bir şiire dönüşür ya da heykelin bir yüzünün çekilmiş fotoğrafından ibaret olur (akt. Venuti, 2004: 187).

Pound, kaynak ve erek odaklılık kavramlarını yukarıdaki sözlerle dile getirir. Şiir çevirisinde ya çevirmen yaratıcılığını kullanarak yeni bir şiir üretir ya da özgün metnin fotoğrafını çeker yani ona sadık kalır. Ezra Pound çevirilerinde Alman Romantiklerinde sık rastlanan "yabancılaştırma" etkisini kullanır ve bu yaklaşım kaynak metne sadakat ya da "doğru çeviri" kaygılarından çok İngiliz diline yapılan çevirilerin mümkün olduğunca heterojen olması gerektiğine inanmasındandır (Venuti, 2004: 192). Bu yönüyle Pound, Alman dilinin zenginleşmesi için çevirilerde yabancı öğelerin bulunması gerektiğini söyleyen Schleiermacher'i hatırlatmaktadır. Dolayısıyla, temel amacının, yabancı öğeleri çeviride koruyarak İngilizceye katkı sağlamak olduğu söylenebilir.

Bu noktada Fransız dilbilimci ve çevirmen Edmond Cary (1883-1943)'nin görüşlerine yer verilebilir. Türkçeye, *Çeviri Nasıl Yapılmalı?* adıyla çevrilmiş bir kitabı da bulunan Cary, 1958'de *Comment faut-il traduire?* (Çeviri Nasıl Yapılmalı?) adlı bir inceleme yayınlamıştır. Cary, çeviriyi "farklı dillerde gerçekleştirilmiş iki metin arasında eşdeğerlikler kurmaya çalışan bir işlem" olarak tanımlar ve yazın çevirisiyle ilgili şu sözleri dile getirir:

Birbirinden çok farklı şairlerdeki söz konusu şiirsel özü hissetmek ve aktarmayı bilmek kolay değildir elbette. Çevirmenin, bu işi başarabilmesi için, yazarın içini kavuran alevin biraz kendi içinde de parladığını hissetmesi gerekir kuşkusuz. Bu çalışma da o alevin ışığında gerçekleşebilir ancak. Sözcüklerdeki ve seslerdeki sadakat ayrıca eklenecektir belki: Ama kesin bir kalkış noktası oluşturmaz bunlar (Cary, 2012: 58).

Cary, çevirmenin yazar gibi düşünüp hissetmesini ister ve bu süreçte söz ve seslere de sadık kalınması gerektiğini ifade eder. Çevirinin başarısı, çevirmenin kendisini ne ölçüde yazarın yerine koyabildiğiyle ilişkilidir. Yani, Cary özgün metne çeviriden daha fazla önem atfeder ve çeviriye ilişkin öneriler sunarak kaynak odaklı kutba yaklaşır.

Sözcüğü sözcüğüne çeviri, anlamına göre çeviri, eşdeğerlik kavramı, kaynak ve erek odaklılık ikilemi bu dönemde tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de tartışılmalıdır. Edebiyatçı ve akademisyen Suut Kemal Yetkin (1903-1980), bir çeviriyi başarılı kılabilecek ölçütlerden söz etmiştir:

Bir çevirinin başarılı olması, ilkin doğru olmasına, yani çevirmenin özellikle kendi anadilini ve çevirdiği kitabın dilini iyi bilmesine bağlıdır. Ama bunlar yetmez; çevirmen ayrıca metnin dışına taşmamak, eklemeler gibi çıkarmalar da yapmamak zorundadır. Bir edebiyat eseri asıl değerini üslubundan aldığına göre, her şeyden önce çevirmenin bir sanatçı titizliği ile yazarın üslubuna yaklaşması gerekir. Söz gelimi, Marcel Proust’un uzun, kimi zaman içiçe girmiş cümlelerini keserek biçerek kısa cümlelerle çevirmek başlıbaşına bir saygısızlık olur (Yetkin, 1978: 43-44).

Yetkin böylece, çevirmene neyi yapması; neyi yapmaması gerektiğini söylemektedir. Buna göre yazarın biçimini ve kaynak metnin biçimini tam olarak yansıtan çeviri “doğru”, bu unsurları göz önünde bulundurmadan gerçekleştirilen çeviri ise “yanlış”tır. Çeviriyi yönlendiren erek okurun beklentileri değil, kaynak yazar ve kültürüdür.

Yazar-çevirmen Tahsin Yücel ise metin türleri ayrımına gitmiştir:

Bilimsel yapıtların çevrilmesinde öncelikle içeriğin açık ve eksiksiz aktarılmasına, yazınsal yapıtların çevrilmesinde ise içerik yanında biçimin de doğru yansıtılmasına özen göstermek gerekir (Yücel, 1978: 77).

Katharina Reiss’in metin tipolojisine göre, bilgilendirici, anlatımsal ve çağırimsal olmak üzere üç temel metin türünden bahsetmek mümkündür. Bilgilendirici metinlere ilişkin çeviri yöntemi, içerik odaklı iken; anlatımsal metinlere yönelik çeviri yöntemi daha çok biçim odaklıdır (2000: 26). Bu noktada, Yücel’in önerisi, Reiss’in tipolojisiyle oldukça benzerdir.

1970’lerde, Itamar Even-Zohar tarafından geliştirilen *Çoğuldizge Kuramı* bir yazın kuramı olarak karşımıza çıkar ve çeviri yazını erek yazın sisteminde ayrı bir dizge olarak kabul eder. Even-Zohar, belli durumlarda (özgün yazının genç olması, yetersiz olması, yazında bunalımlar yaşanması nedeniyle) çeviri

Kuram Öncesi Dönemde Çeviri Yaklaşımları

eserlerin yazın dizgesinin merkezine yerleşebileceğini söyler. Dolayısıyla, çeviri erek kültür dizgesinde yeri ve varlığı olan bir dizge olarak karşımıza çıkar.

1972 yılında, James Holmes *The Name and Nature of Translation Studies* (Çeviribilimin Adı ve Doğası) adlı bir bildiri sunar. Edwin Gentzler bu bildiri alanın kurulmasına öncülük eden bir eser olarak nitelendirir ve böylece geleneksel eşdeğerlik tartışmalarından uzaklaşmıştır (Gentzler, 2001: 91). Bundan böyle çeviri, kendi başına bir bilim dalı olarak kabul edilmeye başlar. Holmes, çeviribilimi "kuramsal, betimleyici ve uygulamalı" alanlara ayırır.

Çeviri kuramcısı, karşılaştırmalı edebiyat, yazınbilim ve çeviribilim profesörü Gideon Toury ise Holmes'un yaklaşımından hareketle, çeviribilim alanında çalışmalar yapar. Toury'ye göre çeviri, erek dizgede özgün metne göre ikincil önemde değildir. Çeviri sürecinde çevirmeni kısıtlayan ve çeviri kararlarını etkileyen birtakım normların olduğunu savunur. Kaynak metne sadık kalınmaması demek, kaynak metnin metinsel özelliklerini göz ardı etmek anlamına gelmemektedir. Ancak, temel amaç, erek kültürde kabul edilebilir bir çeviri gerçekleştirmektir (Gentzler, 2001: 125). Toury, kaynak kültür normlarına bağlı kalınarak yapılan çevirileri "yeterli çeviri", erek kültür normlarına bağlı olarak yapılan çevirileri ise "kabul edilebilir çeviri" olarak nitelendirir. Betimleyici çeviri kuramıyla, erek kültürün beklentilerine ve erek kültür normlarına uygun çeviri yaklaşımları önem kazanmıştır. "Yazara sadakat" ve "ideal çeviri" kavramlarının yerini ise erek dizgenin olgusu olan çeviri ve çevirinin dizgenin diğer ürünleriyle ilişkisi almıştır.

SONUÇ

Tarih boyunca diller ve kültürler arası bir köprü görevi gören çeviriler toplumların gelişiminde ve değişiminde önemli bir rol oynamıştır. Ancak, insanı ve iletişimi temel alan çeviri etkinliğini belli örüntüler, formüller ve kalıplar içine almak mümkün değildir. Yüzyıllar boyunca da çeviri etkinliğine ilişkin görüşler dile getirilmiş, çeviri sürecinde karşılaşılan sorunlar gerek buyurgan gerekse de betimleyici yöntemlerle çözüme kavuşturulmak istenmiştir. Sözcüğü sözcüğüne çeviri, anlamına göre çeviri, yazara ve kaynak metne sadakat, erek kültür ve erek kitlenin beklentilerine göre çeviri, kaynak odaklılık, erek odaklılık, eşdeğerlik sorunu gibi olgular çeviri etkinliği üzerine kafa yoran çevirmen ve düşünürler tarafından ele alınmıştır.

Bu çalışmada, antik dönemden 21. yüzyıla kadar çeviriye ilişkin görüşlere yer verilmiş, bu görüşler erek ve kaynak odaklılık temelinde yorumlanmaya çalışılmıştır. Ancak, çeviri insan tarafından gerçekleştirilen bir eylem olduğundan

ve dolayısıyla mekanik bir etkinlik olmadığından belli bir dönemde kesin bir çeviri yaklaşımının her çevirmen tarafından benimsendiğini söylemek doğru olmayacaktır. Çeviri yaklaşımları dönemin ruhu, çevirmenin ideolojisi, çevirilecek eserin niteliği (kutsal kitap, öykü, vb.), toplumsal koşullar, çevirmenin deneyimi ve sanata bakış açısı gibi parametreler ışığında şekillenir.

Genel olarak, betimleyici çeviri kuramlarına kadar gelen süreçte, çevirmen stratejilerini belirleyen unsurların yazarın biçemi, metnin biçimi, kaynak metin amacı ve içeriğine sadakat olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla, çeviriler kaynak kutba daha yakındır ve çeviri metin özgün metnin bir kopyası olarak nitelendirilmektedir. Betimleyici kuramla birlikte ise çeviriler, erek kültür dizgesinde tıpkı özgün eserler gibi önemli ve tüm dizgeyi biçimlendirici bir konuma yükselmiştir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Bassnett, S. (2005). *Translation Studies*. Taylor & Francis e-Library.
- Bengi, I. (1993). Çeviri eleştirisi bağlamında eleştirel bilincin oluşması ve eleştiri, üst-eleştiri, çeviribilim ilişkileri. *Dilbilim Araştırmaları*. Hitit Yayınevi..
- Benjamin, W. (2012). *Çeviri Seçkisi 2: Çeviri(bilim) Nedir?*. Mehmet Rifat (Ed.). Çevirmenin Görevi (Ahmet Cemal, Çev.) (s. 25-35). Sel yayıncılık.
- Cary, E. (2012). *Çeviri Seçkisi 2: Çeviri(bilim) Nedir?*. Mehmet Rifat (Ed.). Nasıl çevirmeli: Çeviri olanaklı mıdır? (Mehmet Rifat ve Sema Rifat, Çev.) (s. 55-60). Sel yayıncılık.
- Dryden, J. (1992). *Theories of Translation: An Anthology of Essays from Dryden to Derrida*. Rainer Schulte ve John Biguenet (Ed.). On translation (s. 17-31). University of Chicago press.
- Gentzler, E. (2001). *Contemporary Translation Theories*. Multilingual matters limited.
- Göktürk, A. (2004). *Çeviri: Dillerin Dili*. Yapı Kredi yayınları.
- Jakobson, R. (2012). *Çeviri Seçkisi 2: Çeviri(bilim) Nedir?*. Mehmet Rifat (Ed.). Çevirinin Dil(bilim)sel Özellikleri Üstüne (Ömer B, Albayrak, Çev.) (s. 61-66). Sel yayıncılık.

Kuram Öncesi Dönemde Çeviri Yaklaşımları

- Kızıltan, R. (2001a). Tarihte çeviri: Antik çağdan 19. Yüzyıl sonuna kadar edebi çeviri kuramları-1 antik çağdan barok çağın sonuna kadar. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 41(1-2), 71-88).
- Kızıltan, R. (2001b). Tarihte çeviri: Aydınlanma ve erken romantizmin edebi çeviri kuramları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 41(1), 37-68)
- Kurultay, T. (1985). *Dün ve Bugün Çeviri I*. Hasan Cemal (Ed.). Çeviri Yöntemi Üzerine Düşünceleriyle F. Schleiermacher (s. 191-217). Bilim/ Sanat/ Felsefe yayınları.
- Lefevere, A. (2003). *Translation / History / Culture: A Sourcebook*. Taylor & Francis e-Library.
- Munday, J. (2016). *Introducing Translation Studies*. Theories and applications.
- Reiss, K. (2000). *Translation Criticism-The potentials and Limitations*.
- Schleiermacher, F. (1992). *Theories of Translation: An Anthology of Essays from Dryden to Derrida*. Rainer Schulte ve John Biguenet (Ed.). On the Different Methods of Translating (Waltraud Bartscht, Çev.). University of Chicago Press.
- Stolze, R. (2013). *Çeviri Kuramları: Giriş* (Dr. Emra Durukan, Çev.). Değişim yayınları.
- Venuti, L. (2004). *The Translator's Invisibility*. Taylor & Francis e-Library.
- Yazıcı, M. (2005). *Çeviribilimin Temel Kavram ve Kuramları*. Multilingual yayınları.
- Yetkin, S. K. (1978). Başarılı Çevirinin Koşulları. *Türk Dili*, 322, 43-45.
- Yücel, T. (1978). Çeviride Anlatı Dili. *Türk Dili*, 322, 76-79.